

Mai csángó nyelvjárásban írt levelek és versek – 1958-ban – Lakatos Demeterről – 2000-ben

1. LAKATOS DEMETER – akinek verseiről szó lesz – Bákó tartományban, a Román rajonbeli Szabófalván született 1911-ben.

Mint alább következő „biográfia”-jából kiderül, élete hányatott, állandó nehézségekkel s újrakezdésekkel telített küzdelem volt, de vállalkozó szelleme és törhetetlen energiája mindig átsegítette a torlódó akadályokon, s hihetetlenül tág érdeklődési köre új és új irányba térítette. Csak egy „mesterség” létezik, melyhez gyermekkorától hű, ez a költészet: „a verset kys korambul akar my vultam nem hattam” – mondja egy önéletrajzi versében.

Vaskos köteteket kitevő bőséggel ontja költeményeit, melyekből csak elszórtan közöltek néha egyet-egyet különböző napilapok. (Úgy tudom, Marosvásárhelyt rövidesen napvilágot lát első verseskötete.)

Írásai különösen nyelvi szempontból rendkívül becsesek és érdekesek. Sajnos, magyarul írni-olvasni nem tanulhatott, ezért a magyar betűkkel, azok hangértékével, a helyesírás szabályaival nincs, nem is lehet tisztában.

Verseit román írógéppel írja, melyről hiányzik az *ö, ü*, valamint a hosszú magánhangzók sora, s ez amúgy is ingadozó magyar íráskészségét egészen bizonytalanná s következtelenné teszi.

Ennek ellenére feltétlenül figyelemre méltóak kézzel írott levelei – ezeknek egyikét fényképmásolatban is bemutatjuk –, melyek hitelesebben tükrözik nyelvi állapotát fonetikai szempontból, s néhány alak- és mondattanilag ritka érdekességű verse, melyek különös hangvétellükkel, szokatlan szórendjeikkel a magyar nyelvnek eddig nem ismert üde szépségeit pendítik fülünkbe.

2. Kézírtas levelei közül az alábbiakat közlöm:

1.

Ssobufolva 28/XI 957

Kedves Domokos Tesver!

Legeluször el küldem moga üsneruiseksnek a cimit: Dunitrie Martinas Str: Spiru Haret Nr: 16 Roion: Ghiorghiu Dej Bucuresti. Elisabeta Petre Bida Str: 23 Agiust Nr: 11 Focsani:

Nem valoszoltom edig nem vultom it hond: ozonol nikor negerkeszten el szetem a nit koptom it hond a nyomorult verseimbul, es el küldom nost maganak. Kerem szipend, neg tudia hogy ronán betükvel vanak irva es egy kytsit nehez lesz ky kötni üket. én meg egyeznem üket tentavol, de nem enghedy a papir renilm, es vogyak bisztos hogy maka le foghia olvasny. mikor szerzek egy magyar iru ghepet már küneb lesz. oz is lehet hogy töböt nem nig irak csángu verseket mert latom, nincen semy hosznom belülik.

Szoborfalva 17. 357
 Kedves Barátom!

Nagy örömmel kaptam maga hozam
 küldet levelit. Ezen mána kaptam a
 Hollos-tul. Köszönöm nagyon szíves nagy
 mind egy igazi teszt tényleg a nyomon
 műveimtel; most meg küldök néhány részt
 es renidum nagy k. foghíra fogozny valósz.
 nekem leve egy nagyot írt. Gyerm. Gyerm.
 jobban fogjuk írni; rendre, rendre és is
 meg fog lny. Küldet Könyvököt megkaptam
 nem nagyon rit; szívesen küldök köszönöm es
 nem sebtum edusnak maradiak noidia
 meg inosla mit Gyerm. Molderabul?
 Köszönöm meg eel a igyit fenykijit en
 is mind honolob fogok küldni nagyok.

Szeretnem el mentek nagyok aszogia ny
 Vutom soha. aszt hiszem nana lehel el
 jutny. csak egy k. akodai ol elinbe-
 minem finzem es ruhon: renidum nagy
 fogok nagy k. eszi pizet esioltom egy-
 imorotie glurba huc dolgom esigitik
 a pizet; mind honob. es nithoc korak
 szobaesogot. Terve - Febru 1958 lehet-
 lehet fel fogom fel k. renidum nagy
 21 nőtig sikeul meg lesom a diaga
 Magyarorszagot es a Szil Budapestt.
 ez egyelme csak egy diom meg fogom
 totul nagy sikeul.

Akor el jöny moldovoba!? tudia meg hogy szivesend látuk. en is szertnek el meny ecer eiletembe Pestre es ozuton nem bonom ha meg halak. noyon szeretnek oda iretny midin aron de csak nem tudom hogy: Nem sokora ha szükség lesz nig fogak küldny költenekut ha tudnam hogy meg elenek es kopak ertik egy kicsi pinzet a neikre nekem vom na nogy szükségem

Tesverie szertetel üdvozlom es várom

Demeter.

2.

Szobufolva 17/X 957

Kedves Barátom!

Nogy örömmel elfogotom maga hozám küldet levelit. . . ipen mána koptom a Kallos-tul. Köszönöm noyon szípen hogy mind egy igazi tesver türüdik a nyonout műveimel: Most nig küldek nehay veset es renilem hogy ky foghia bogozny volohogy nekem lene egy noyor iru ghepim kybelin jobond fognek irny: rendre, rendre oz is meg fog leny. Küldet könvököt megkopton nem noyon rig: szívembül köszönöm es nem szertnem adusnak maradiak nondia meg írásba mit kyvána Moldovabul?

Köszonn nig ecer a ighirt fenykipit in is ninel honorob fogok küldny nagonak.

Szeretnem el menek Mogyor orszogra nen voltom soha. Aszt hiszem nana lehel el jutny. csak egy kys akadai al elünbe nincen pinzem es ruhan: renilem hogy fogok kopy kycsi pinzet. csiáltom egy inovotie ghi rba hul dolgozom es igitik a pinzet. minel honob es nikor kopak szabacságot. Januar – Febrar 1958 lehut lehut fel fogom fel keresny. renilem hogy 21 nopig sikerul meg losom a drága Mogyororszagot es a szip Budapestut. ez egyelue csak egy álom neg fogom latny hogy sikerul.

Most Biografianra Keült sor.

Sületem 1911 Noember 19 hin opam vult Kovács. noy mester de szighey ember. az ut, in is szighnek naratan. 1916 el ment haboruba es ot marat nem mig jot haza meh hot az verekedeszb erdibe.

El marotunk három árva ides onyom dolgozot a nop szomvol a foluba es ugy fel nütetel: nikor noyobak letünk vit minketis dologra Kazdag emberekvez. mind oponak maratak kovács szrszonaü mama el vit inasnak Romanba de nem csinátom ot sok penteket. noyon sok munka vult es nehez ebid keves es veres töb nind neny ilet ugy hogy meg szöktom: es cukar gyaba mentem lakotos nestersiget tonutom a folua 4 ostoit vigesztem es a vorosba 3 ipar osztait mind egyk mid a nosik nem seghitet senit. szerencse az elet iskoloia Ky nytata szeneinet es az eszenet. ápam nem iárt iskoloba soha egyedul tanut. hond de jobon olvasot es töböt tüdat mid egy tanitu...

Miuta vegesztem a lakotos nestesigemevel. nem szeretem ülny a ghiarba mind a bogar! szeretem jární világot latny es 2 het alat sofer letem ugy hagy sas letem repültem merre akortom igaz hogy szolga vulton de lehetut hizdalny a szeneidut orszag szipsigeivel

Sofer eletis mem sokot tortot – szertem volna szinesz legek es eszt nim is nogy dolognak látom: elig sok tehsgim vult ere nert oz iskoloba en iácotom mindig a fő szerpeket. es a 3–4-dik ostaibul neky keszten irny rimakt es verseket. ugy hogy a szinesz elet nár forogot oz az eszembe:

1930–37 vult szín társuloton neliknek igozatuia vultom csak voledi dorobokat cacoton neliket en irtam. melikbe ostorosztom a politikisakat. Goz emberket es ninden kyt, nig a – popokat is. de nem vultom en is a senky orszogoba! noyon sokcor elzartak. Ky kergetek a folubul. el vuton sok üduig el buva. akartak el verny de eletben is szinhozot iacotom es meg szobodulton hogy nem törtikkel egy csontonot is. ipen a Minstru Moroleseu Straerga Miloloke poroncsoltak zarianak el. de a zistim hirivel es sokcor a szeny lábainval neg szobodultom.

Latom hogy a szinesz eletvel is nem bodogulak: es nagyon veszies vult mikor oz igozot nonton: es ha egy szines hazugságra van szoritva akar többöt nem nig szines hónom Paiaaca!

Pedig nagyond szertem a vándor szinesz eleteet muszái el kelet bucsuzni tüle. utulsu ele odosra irtam egy Rövid verset klisevol roita es el osztoton oz embereknek oz eliodoson.

Azutan uibul sofer letem nig egy evig, de a sosnak nehzend tecik mikor a ketrecbe kerul. ugy nekenisz uibul szolgál zurakal 1938 csinoltom egy botot oszt noton job kys gozda nind nogy szolgál.

Azutan nem sokore el jot a nosodik háboru tönkre ment minden. nagy nehzn vege let enekis nig meg pobaltam a botot de többöt nem nig ment. 1948 Ronanba (.M. .uton mtem csiplo ghip gyarba onat 1952 ben minisrum ma numit mecanic sef a Ronany ui vái gyárba hul mostes vagyak. Van ket gyerekem. Moresvasrhen magyar iskolaba. lianka gyinozumba 8 osztal gyeik 4-ikben. felesigem lakik szobufalvon 9 km. Romantul ninden este menek hozza vonatval es ez a csángu kültunek oz nyonoult elete ugy naid nem nind akar neliknek. ecer jó es tizcer roszul.

Ronan verseket irak kis korobul 11–12 evtül. de már csánguol en irtam a leg elsu csángu verset a világond. 1935 Kolozsváron a „Keleti uiságba” nelik megelelt evel a fel írával. „Lásátak feleim! szümtükvel nük vagyunk por és hanu”

Magar erediti beszid. ozutan nig irtan „Magyar Nipbe” hetilap. es nem nig irtom 1956 es tovolý meg kesztem uibul 3 darab meg elent. „Utunkba” Kolozsváron 3 „Vörös Zaszló” Marosvosorhe. 1 Napsugar es Előre Bukrestben. es azutan irak es irak. es gondolom hogy nem lesz hioba a fáracságon:

Ha sikerul veny volonit veny ebul a munkabul költözom erdeibe egy magyar városba hul nig lehet tonulny nig volonit az modern irodalom titkaibul. Aszt hiszem nig fog irny a Zoltan is eül valaszt.

3. Géppel írott verseiből is ide iktatok néhányat:

1. Ez a világ alapatia

El jot a tel
Hual a szel
Faluban iar
Feer ut mar
Szanak isz ju
Befogyat tu.

Hulnap meghint
A tavasz hint
Viragakat
Szip napakat
Menyorszag fuld
Det minden zuld

El jo a nvar
Szeretum var
Buzak ernek
Szíp kvrerek
Vaan aratasz
Es csukalasz

Napak menek
Szuluk ernek
Es usz meghint
Borval obrint
Level lehul
Meg szarigul

Zember mit var
Det jon a nvar
U minek el
Mu nvar vagy tel
Veszibe al
Varia halal.

2. Falumat

Szeretem a zen falumat
szeretem
a nadasz hazakva hul en
szuletem
Szeretem nvari osteket
tultiszend
szultulve, det minh a hudisz
iaria fend

Csarguna, lutund a banvhand
dorsa szíp
nvarba hul feierit vasznat
minden níp
hul ti lianvak szíp ingheket
ebritnek
luzak alat viz molomnal
teritnek

Szeretem det cinighelnek
a tancnal
iariak keszkenuevel lianvak
fotaval
Ilvaszuk lebegusz inghek
fimelnek
lianvak szíp platkasz ingeket
himeznek

Hurmuzakval a nvakhiknal
tancalnak
Ee a draga szíp falumirt
meg halak
Kapagatu isz ha leszek
szeretem
Nincsen masz szeb a vilagan
kvbzelem.

3. Inek

Haram bereb agutan
Szokcor riutam haz utan
Nem ult ingem tancvaz menv
Míg tobcor nem ult mit ednv

Nem ult bocskor labamra
Sze szoknva a hatamra
Szaru nem iart labamra
Menc san kazuk hatamra

Kazdagnal szolga ultam
Szighinsiget mindig tultam
Nem gusztaltam soha mizet
Nem ult mire igyak vizet

Keszeru napakat eltem
Arnimatul isz feltem
Bezeg ros szolganak lednv
Tole vari minden nap edny

Szokcor etem valubul
Itam vizet nogy tubul
Telbe míg hidegbe altam
Kvnd en a marhakval haltam

Vilagand szenkv ne eria
Kazdaktul igazat kerie
Szoha nem ion ara rend
Hal meg biszta ezetend.

4. *Angyu! Hany Gyu?*

Szokcar riu kysi Peter
Szokcar riu
Tudia hogy hiund a zakba
Vaan gyu
Szokcar meg gyzmalta otan
Egyedul
De moszt nehezebe oda
Fel kerül
El vitik onat a letrat
Fel teny
Honot tudia kysi gyermek
Emelny
Hancar nem tud fel maszkalny
Mindig rui
Nekie nem szerik szemy
Furia gyu
Angyuia egy jo meneske
Szerety
Minden juszagval a hazbul
Etety
Tudia u det riu gyermek
Mit akar
Parna alat zove alat
U kapar
Mindig tart miantia a zangya
Nehany gyut
Hany gyut ad Peter hatara
Anyt ut
Det riu mindig kerde angyut
Hany gyut ad

El kapia a gyut esz tovab
El szalad
De a kapnyvalut mindig
Ky kapia
De a szakaszait Peter
Nem hodia
Parna alat anygiu gyuiat
Gyzmalia
Igaz hogy mit kap a hata
Nem banya
Meg egyezet anygyuiaval
Moszt my nap
Anyacar csukalia angyut
Hany gyut kap
Azuta jul megy a dolga
Peternek
Aszt hiszem a vilagand
Szenkhinek
Veriszbe a szighiny gyermek
Jol lakat
De inkább szerete a gyut
A fakat
Hancar lasza gyuval anygyut
Kerdezi
Hany gyu angyu!? fogia nyakat
Csukolny
Mindig szok gyut ad a zangyu
Nogy halasz
Met tudia hoszubig tart
.....Csukalasz.

5. *Ghere!*

Ghere komam mulaszunk
Lehet hulnap meg halunk
Temetube rothadunk

Ghere babam csukaly meg
Ketkezedvel ololy meg
Szuvem szerik miantad meg

Hai szeretum tancaliunk
Egy masz olibe ulunk
Iny boroskat menyunk

Ghere kedves luam meny
Víz harmatas fuvet edny
Patakbul fris vizet nelny

Ghere luvam azutan
Te vigy a patak martian
Hul lakhik a zen babam

Ghere luvam ghere mar
Szeretum kapunal var
Karcsaval mind vizit iar

Hiaba iszik hideg vizet
Hiaba eszik idesz mizet
Nem kivan csak tigidet

Ez ingemet aszt varia
Szeretuit imadia
Szaiat csukalny adia.

Lakatos Demeterről – 2000-ben

(részlet)

A MNy. 1958-as évfolyamának (LIV.) 3–4. számában jelent meg *Mai csángó nyelvjárásban írt levelek és versek* című közleményem. Több mint 40 év elmúltával forgattam át egykori kéziratomat, amelyet radikális átdolgozás után fogadtak el közlésre a folyóirat szerkesztői, Pais Dezső és Benkő Loránd professzorok. Voltaképp e cikk révén jelentkezett először – tudományos fórumon – maga Lakatos Demeter, valamint itt publikált önéletrajza levélként, versek társaságában, s ezek a „szövegek” hiteles dokumentumokként számos későbbi kiadványban ismétlődnek, citálódnak. Főként a biográfia! – S most arra gondoltam: nem érdektelen röviden, szubjektív emlékek ide idézésével is visszatérni ehhez az időszakhoz.

Hála Istennek, Lakatos Demeter az elmúlt 40 évben a moldvai magyarság egyik jelképévé vált, 1993-ban nevét viselő kitűnő és hatékonyan tevékenykedő társaság is alakult hazánkban; verseiből három önálló kötet is napvilágot látott (s készülöben a negyedik!), költészetével és nyelvével több tudós kolléga is foglalkozott (e sorból kiemelkedik Juhász Dezső szép elemzése).

Úgy vélem azonban, hogy aligha lehet összegyűjteni s áttekinteni több magánhagyatékban is rejlő életművét (s ami ezeken túl elkallódott otthonában), nagyszámú románul írt versét. S csak ezt követően jönne az igazi feladat: nyelvének, nyelvjárásának, írásának, helyesírásának komplex feldolgozása, amely a szaktudáson túl rendkívül sok időt, fáradságot, biztos román nyelvismeretet is megkövetel. Jó lenne, ha valamikor akadna rá vállalkozó!

Ahogy elnézem, a költészetét bemutató kiadványokban a szerzők-szerkesztők főként csak lexikai szempontból próbáltak megoldást találni nyelvezetének-írásmódjának megértése céljából.

Olvasva a szépen gyarapodó anyagot, ismét megejt az a varázs, amelyet sokkal kevesebb szöveg alapján annak idején éreztem kézíratai olvastán, s immár meggyőződésem, hogy ez az életmű a néprajzosok számára is tartalmaz számos nagyértékű, fontos, hiteles, ugyanakkor már megismételhetetlen információt. (Ez számomra is adva volt. Otthonunkban kisgyermekkoromtól gyakran fordultak meg, s laktak is moldvai magyarok. Magam is több nyarat töltöttem az idetelepítettek között kiskamaszként. Szárászon laktunk, de Édesapám gyakran küldött át Egyházaskozárra, Mekényesre s a közeli Lengyelbe, ahol bukovinai székelyek éltek. Akkor már túljutottam száz kötetnyi Jókain, s Mikszáth volt soron, köteteit a lengyeli esperes úrtól kölcsönöztem hetente. Persze, hogy érdekelt már, mit csinál Édesapám a napi munka – szántás, kapálás, trágyázás után – estente, mikor betérnek hozzánk a szomszédok. Énekeltek, meséltek, ünnepek alkalmával pedig játszottak, betlehemeztek, vesszőztek. Jól ismertem a híres énekeseket, Demse Dávidnét, Jakab Istvánnét, Gyurka Jánosnét, főként azonban Benke Jánosnét, Róza nénit. Mind szerettek bennünket, s e falvakban ma is becézve emlegetik Domokos Pál Péter gyermekeit. Róza nénitől 14 évesen magam is próbáltam gyűjteni, leírtam például a *Hidló végén* strófáit, megragadta figyelmemet a *Gergel szültült* sor, jóval később pedig, csellistának-muzsikusként készülve, e dallamból csellóversenyt szerettem volna komponálni – utolsó

gyors tételt. – 1958-ban Benke Jánosné felkeresett bennünket Budapesten, s én – némi előkészítés után – bevitettem az egyetemre Bárczi Géza szobájába. A szoba megtelt a két nyelvészeti tanszék oktatóival, Pais Dezső is jelen volt. Róza néni egyáltalán nem volt megilletődve, úgy viselkedett, mint egy arisztokrata hölgy, természetesen, kedvesen – énekelt, mesélt, tréfálkozott. Rendkívül tanulságos összejövétel volt mindannyiunk számára, főként azonban azoknak a kollégáknak és kolléganőknek, akik ritkán jártak falun, nem vettek részt nyelvjárásgyűjtéseken, s a népi szövegeket csak könyvtárban tanulmányozták. – Ekkoriban azonban én már távolodóban voltam szűkebb hazámtól, Erdélytől, a Székelyföldről és Moldvától is. Távlabbi rokonok, a még mostohább sorsú finnugor-ság felé fordult érdeklődésem. De időzzünk még egy cseppet ezeknél az éveknél!)

Az 1956-os forradalmat követően másod-harmadéves hallgatóként Édesapám kérésére és biztatására lapoztam bele Lakatos Demeter papírjaiba (a román [?] írógépen írt, sok példányban készült, félreütésekkel is nehezített, nehezen olvasható, átluggatott hátyavékony lapokba); s kedvet is érezve a „felfedezéshez” kevés és gyatra nyelvészeti tudással, előismerettel, de nagy ifjúi önbizalommal írtam meg korai „opusz”-omat.

Most azért szánom el magam a közzétételre, mert bár megtörtént Lakatos Demeter tényleges felfedezése, kellőképp becsülik s gyakran emlegetik is már a moldvai magyarság mai kutatói, az összképből, valódi ismeretéből valahogy több elem is hiányzik, egész személyisége inkább jelkép, nem pedig egy nem is olyan rég még köztünk járt gondolkodó, magát kereső, kínlódo, különös egyedi jelenség. Amit a sok hiányból csupán megemlítek:

1. költeményeinek nyelvéről még mindig nem készült a nyelv több szférájára is kiterjedő elemzés;
2. mintha a magyar tudomány (s benne az irodalomtudomány) nem tudna mit kezdeni Lakatos Demeter életművével. Egyetlen létező skatulyába sem illeszthető. Kár, hogy Weöres Sándornak nem adták kezébe néhány strófáját! – De bajban van a folklorisztika is. Nem sorolható ugyanis például a paraszti életrajz-életregény rokonságába.
3. A régi dolgozat elején idézett vers teljes szövegét nem találtam meg ezideig (a három megjelent kötet egyikében sem).

(részlet)

LAKATOS DEMETER a Bákó-tartománybeli Szabófalva szülötte. Jelenleg is ott él özvegy édesanyjával, feleségével és két gyermekével. Magyarul írni-olvasni sohasem tanult. A háború előtt néhány magyar nyelvű könyvhöz jutott, melyek közül jelenleg csak *Petőfi összes költeményei* két példánya van birtokában. Régóta foglalkozik versírással. 1936-ban a Keleti Újságban jelent meg néhány verse. Ez alkalommal Kolozsváron is töltött néhány hónapot. Népét, szülőföldjét, nyelvét nagyon szereti.

*Eszt a nyelvet szentnek látam
vin apáink besziltik
és kevélek ultak vele
nyelvükkel nem szigylvetik*

*Ötszáz évig megőreztük
mint a szemünk világát
ebben ügyben tudj akárki
elünkben ult elég gát*

Mindössze ennyit mondhatok életéről.

Verseit román és magyar betűkkel írja. Nyelvészeti szempontból ezért fokozott óvatossággal szükséges kezelni anyagát. A hangtani feldolgozás nem terjedhet ki a magánhangzók színének-árnyalatainak vizsgálatára, a mássalhangzók terén sem szolgálhatnak finomabb fonetikai jelenségek leírásával.

Magánhangzóknál a csak sok példával alátámasztható, teljes nyelvállás vagy ajakműködésbeni változásokat (nyíltabb-zártabb, labiális-illabiális), vagy a hangrendi átcsapásokat tüntetem fel. A mássalhangzó-változásoknál szintén a csak egészen biztos, következetesen feltüntetett, fonetikailag más típusba átfejlődött hangokat veszem figyelembe. A hitelesség és magam ellenőrzése szempontjából anyagomat összevetettem más szabófalvi próza, vers, illetve szóanyaggal, mely bebizonyította, hogy Lakatos Demeter nyelve jellegzetesen szabófalvi. Ami eltérést tapasztaltam, annak oka lehet részint az időkülönbség a többi szöveg és Lakatos szövegei közt, részint Lakatosnak egyéni jellegzetességei, melynek oka természetszerűleg a kötött versforma. A vers kötött formája viszont némileg megköti a mondattani vizsgálódásokat. Mégis sok olyan mondattani jelenség található költeményeiben, mely nem a költői leleményből ered, hanem nyelvjárási sajátság.

Anyaga sajnos igen szűkre szabott. A költő és faluja nyelvjárását közel sem ismerteti teljesen. Ennek ellenére igen jellegzetes törvényszerűségek vonhatók le belőle, s feltétlenül elfogadhatóan világít rá a szabófali nyelvjárás igen sok fontos jelenségére.

Lakatos Demeternek 12-14 verse áll rendelkezésemre. A legtöbb kiaknázható lehetőség hangtani és mondattani téren kínálkozik. Szókincs (tájszavak, román eredetű szavak) kisebb számban mutatkozik. A legkevesebb lehetőség az alaktani jelenségek számára (főként a teljes paradigmák hiánya miatt) marad.

(Még megjegyezhetjük, hogy mivel nem tanult magyarul írni, írása közelebb áll beszélt nyelvéhez, a falu nyelvjárásához.)

